

Rudolf Horvat u Radićevoj Hrvatskoj seljačkoj republikanskoj stranci

Povodom 150. godišnjice rođenja i
100. obljetnice tih događaja

MIRA KOLAR-DIMITRIJEVIĆ

U našoj hrvatskoj historiografiji ime Rudolfa Horvata nije nepoznato i mnogi su posegnuli za njegovim povijesnim monografijama o gradovima, obično ga i ne citirajući, a isto je tako korišten i njegov rukopis o povijesti trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj. Dobrim dijelom to je posljedica ocjene koju je dao dugogodišnji sveučilišni profesor povijesti dr. Jaroslav Šidak, svrstavajući Horvata u skupinu povjesničara koji pišu povijesne crtice i izvlače podatke iz tuđih radova.¹ Takva se ocjena prenosi dalje iz *Enciklopedije Jugoslavije* i sve do povijesne knjige 1997. godine.² Ja sam se njime detaljnije pozabavila 1991. na poziv

nakladnika Branka Jambrešića i Damira Mađarića, koji su odlučili objaviti reprint knjige Rudolfa Horvata *Povijest slob. kraljevskog grada Koprivnice*, koja je objavljena 1943., ali su gotovo čitavu nakladu spalile partizanske vlasti. Znanstvenim skupom 1997. koji je organiziralo povijesno društvo Koprivnice i Dragutin Feletar prikazan je Rudolf Horvat kao povjesničar, ali su neke njegove djelatnosti ostale neopažene i neopisane i nisu ušle u zbornik radova koji je objavljen u Zborniku o Rudolfu Horvatu.

Naime, tvrdim da je Rudolf Horvat, osim što je bio hrvatski povjesničar koji je nastavio posao pisanja cjelokupne povijesti Hrvatske tamo gdje je prekinuo Vjekoslav Klaić, bio i političar i to u vremenu od 1920. do 1924. godine te je najuže surađivao kao član Hrvatske republikanske seljačke stranke sa Stjepanom Radićem. Ta je suradnja prekinuta vjerojatno na in-

---

1 ŠIDAK, Jaroslav: *Rudolf Horvat*. // Enciklopedija Jugoslavije, 3, Zagreb, 1984.

2 Poslije gotovo polustoljetnog prešućivanja doktora Rudolfa Horvata kao povjesničara prvo je šutnju probila Agencija za marketing, dizajn i grafičke usluge MAG u Koprivnici, odnosno Branko Jambrešić i Damir Mađarić koji su u koprivničkoj tiskari Strah tiskali 1992. reprint izdanje Horvatove knjige *Povijest slob. i kr. grada Koprivnice* iz 1943. naručivši kod mene članak o životu i radu doktora Rudolfa Horvata i bibliografiju tog vrlo plodnog hrvatskog povjesničara, a onda su se počeli objavljivati i rukopisi koji su bili po-

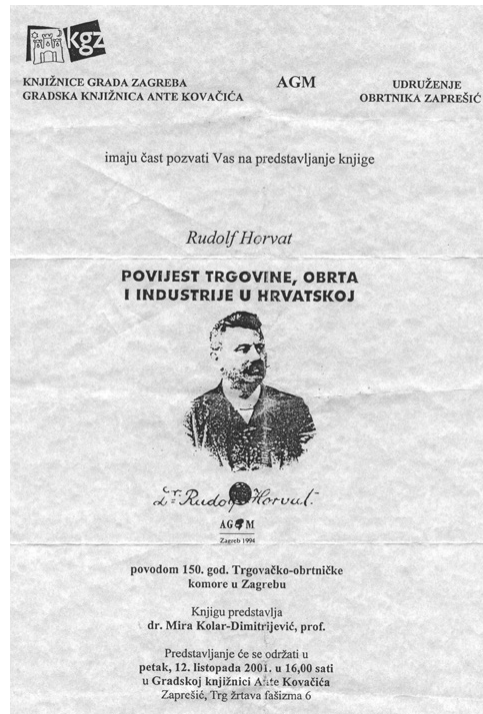
---

hranjeni u raznim ustanovama i danas mislim da je objavljeno gotovo sve što je Rudolf Horvat napisao.

zistiranje dr. Vladka Mačeka koji je 1924. godine postao potpredsjednik stranke i najuži suradnik Stjepana Radića. No do 1924. Rudolf Horvat ima istaknuto mjesto u stranci kao blagajnik i aktivist na izvorima. Nije slučajnost da je 8. svibnja 1921. snimljen filmskom kamerom svečani dolazak Stjepana Radića u Koprivnicu u kojoj je tada bio gradonačelnik Ivan Kraljić te prolazak Radića Varaždinskom – danas Starčevićevom ulicom – na glavni trg gdje je održao mjesec dana prije donošenja centralističkog Vidovdanskog ustava značajan govor mnoštvu naroda iz čitave Podravine i gdje je nakon njega govorio i Tomo Jalžabetić koji se okomio na Maru Matočec braneći joj da govori, ali ju je Radić obranio rekavši: »Tko je proti ženama, ne pripada nama niti k našem programu«. Radić je na toj skupštini rekao da 53,1 % državnog proračuna Kraljevine SHS pokriva Hrvatska i da bi konfederacija bila najsretnije uređenje države.³

Djela Rudolfa Horvata bila su poticaj istraživačima lokalne povijesti kod izradivanja monografija o njihovim gradovima jer gotovo da nema grada ni većeg mjesta u sjevernoj Hrvatskoj koji Rudolf Horvat nije istražio pretražujući dokumente u Hrvatskom državnom arhivu, a osobitu je pažnju posvetio kanonskim vizitacijama. Ja sam uočila tu svestranost rada doktora Rudolfa Horvata kojemu po obimu istraživanja u doba kada su se ispisi vršili rukom i eventualno tu i tamo koristeći pisaci stroj nema premca, a bio je izniman i po broju održanih predavanja kojima je promovirao značajne događaje iz hrvatske povijesti, rađajući isto ono što je slikar Oton Iveković radio četrdeset godina u slikarstvu slikajući scene iz hrvatske povijesti.

Znanstveni skup u Koprivnici 1997. godine na kojem je sudjelovalo mnogo hrvatskih povjesničara ukazao je na vrijednost i važnost Horvatovih radova, no ostale su u Horvatoj biografiji neke praznine, na koje ja mogu odgovoriti tek da-

Sl. 1. Poziv na promociju Horvatove knjige o povijesti gospodarstva 2001., koja je čekala tri četvrtine stoljeća na objavljivanje.

nas nakon što sam još 30 godina pratila Horvatovo djelovanje. Iskoristivši 150. godišnjicu njegova rođenja, nastojat ću nadopuniti svoja istraživanja te ću navesti da je dr. Rudolf Horvat hrvatski povjesničar, ali da je bio i političar koji je imao znatnog utjecaja na politiku Hrvatske republikanske seljačke stranke nadomjestivši Stjepanu Radiću Antuna Radića koji je umro 1919. godine te mu je bio najveći suradnik u kreiranju politike od 1920. do 1923. godine.

Nema sumnje da je dr. Rudolf Horvat bio ne samo izvrstan hrvatski povjesničar, već i dobar političar, koji je radio na Programu Hrvatske seljačke republikanske stranke 1922., inzistirajući na republikanstvu do zadnjeg trena kada je to bilo moguće, odgovarajući i Radića od te promjene, nastojeći istovremeno spriječiti podjelu Kraljevstva SHS na 33 oblasti bez obzira na narodnost i vjeru. Vidovdanski ustav izglasan je 28. lipnja 1921. bez Radićeve

³ Skupština HSS-a u Koprivnici, Slobodni dom, 22. VI. 1921., 1-2.

Hrvatske pučke seljačke stranke, čiji izabrani zastupnici nisu ušli u Narodnu skupštinu jer nisu htjeli položiti prisegu kralju, negirajući u potpunosti povijest naroda i narodnosti koje su ušle u Kraljevinu SHS s time da je predviđeno centralističko uređenje države koja se trebala podijeliti na oblasti prema broju stanovnika i individualno osmišljenim područjima koja ulaze u pojedinu oblast. Oblasti su nazivane po većim mjestima, a hrvatsko ime i njegove povijesne ličnosti nestale su iz vokabulara uprave. Tako je i ulica Ante Starčevića u Koprivnici dobila ime Varaždinska ulica i kasnije Marinkovićeva te se tek u današnje vrijeme vratila na stari naziv. A takvih primjera ima na tisuće. Zbog žestokog protivljenja mnogih tadašnjih stranaka donesena je tek u 1922. godini na osnovu Vidovdanskog ustava koji je najavio parcelaciju zemlje po uzoru na francuske departmane iz doba Francuske revolucije Uredba o podjeli zemlje na oblasti koja nije vodila nikakvog računa o nacionalnosti i vjeri naroda pa niti o gospodarskim vezama i prometnicama, već se uzeo u obzir samo broj stanovnika. Tako je stvorena Zagrebačka, Mariborska, Ljubljanska i Osječka oblast, a u ovu potonju ušla je i Koprivnica s Bjelovarom te su se izgubili svi tragovi nekadanje velike Bjelovarsko-križevačke županije. Križevci su ušli u Zagrebačku oblast, a Međimurje usprkos svojoj posebnosti i veličini bilo je dodijeljeno Mariborskoj oblasti u kojoj je službeni jezik bio slovenski i tek iznimno mogao se koristiti i dijalekt iz Međimurja. Reakcija na taj zakon bila je snažna te su se i radikali dugo pripremali za njegovu provedbu, ali isto tako i opozicija na čelu s Radićevom strankom koja je bila za to da Zakon ne stupi na snagu.

Radić je svojim najpouzdanijim područjem smatrao Podravinu, Međimurje, Moslavinu i Hrvatsko zagorje te je osmislio da se na prostoru Varaždinske županije s Međimurjem i Bjelovarske te Križevačke županije udare temelji Hrvatske seljačke republike kao dijelu nove države s posebnim Ustavom. Ovaj je i predložen 26. lipnja 1921. godine Ustavotvornoj skup-

štini, ali ga ova nije htjela uzeti u razmatranje budući da zbog odbijanja polaganja prisega kralju izabrani narodni poslanici, među kojima je bio i Rudolf Horvat, izabran u Zagrebačkoj županiji, nisu dobili pristup u Narodnu skupštinu. Ovaj Ustav iz 1921. sastavio je Stjepan Radić na osnovi zamisli 1919. umrlog Antuna Radića, kojega je narod obožavao.⁴

No nakon dvije godine apstinencije iz parlamentarnog rada Radić je shvatio da zbog terora koji je povremeno potresao hrvatske zemlje treba pošto-poto ući u Narodnu skupštinu te je sastavljen novi ustav pod nazivom »Program Neutralne seljačke demokratske republike Hrvatske« koji je bio gotov uoči izbora 18. ožujka 1923. i zahvaljujući kojem je i dobio tako veliki broj glasova. Radićeva stranka postala je druga po veličini u zemlji sa 70 dobivenih mandata. Pašić je morao uvažavati rezultate tih izbora jer nije mogao sastaviti svoju vladu bez udruživanja s nekom drugom strankom, a sa Svetozarem Pribičevićem nije bio u najboljim odnosima. Za razliku od 1920. godine kada se Horvat kandidirao u Zagrebačkoj županiji, 1923. je kandidiran u Virovitičkoj kao nosilac liste zajedno s Đurom Basaričekom, te je od 51.413 glasača izašlih na izbore za Radića odnosno Horvata glasalo 35.648 osoba, što ukazuje na to da su agitacije bile plodonosne i vrlo dobre.⁵ Ne želeći Radića i njegove u Narodnoj skupštini, Pašić je kao predsjednik Narodne radikalne stranke Srba, Hrvata i Slovenaca počeo tražiti način kako da se riješi Radića. Da bi to postigao, trebalo mu je vrijeme pa je pristao čak na pregovore s Radićem koji je formirao Federalistički blok, sastavljen od onih koji nisu bili za centralističku državu kakva je predložena Vidovdanskim ustavom, već za savez država. Vrlo vješt u govoru, pismu i razgovorima, Rudolf Horvat postao je Radiću koji je oslabljen dugovremenim istražnim zatvorom

4 RADIĆ, Stjepan: *Politički spisi*, Zagreb: Znanje, 1971., 366-393.

5 HORVAT, Rudolf: *Hrvatska na mučilištu*. Zagreb: Reprint, 1992., 159.

Sl. 2. Radićeva skupština u Koprivnici 8. svibnja 1921. godine (KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira; PETRIĆ, Hrvoje: *Prilozi povijesti seljačkog pokreta u Podravini*, Koprivnica, 2015., 154).

najbliži suradnik, ali to Radić nije rado isticao jer je na mjesto potpredsjednika izabrao mirnijeg pravnika doktora Vladka Mačeka.

Rudolf Horvat bio je pobratim Stjepana Radića još od njihova zajedničkog prijateljavanja u Zemunu na prijelazu stoljeća, gdje je Rudolf Horvat radio na gimnaziji kao profesor, a Stjepan Radić je kao novinar izvještavao o događajima u Srbiji. Njihovo se prijateljstvo nastavilo nakon osnivanja Hrvatske seljačke pučke stranke 1904. godine. Horvat 1906. godine u Petrinji agitira za izbor Radićevaca, što je ostavilo dubokog traga u tom gradu gdje je podignut prvi spomenik Stjepanu Radiću poslije njegove smrti.

Rudolf Horvat bio je istaknuti član Radićeve stranke i prijatelj Radiću u doba kada još dr. Vladko Maček i Josip Predavec nisu imali tako istaknutu ulogu u stranci. Rudolfa Horvata, koji je već bio uz Vjekoslava Klaića najpoznatiji promotor hrvatske povijesti, čuvao je Stjepan Radić za izvanredne zadatke, a takvi su se poslovi pokazali 1922. i 1923. godine. Ponikavši u pravaštvu, Rudolf Horvat je od osnutka Hrvatske pučke seljačke stranke Radićevac i takav je bio do 1923. kada je izbačen iz Središnjeg odbora da bi se zaštitio njegov integritet kao gotovo jedinog građanskog

hrvatskog povjesničara, koji je stajao na braniku integriteta hrvatske povijesti i hrvatskog područja.

Rudolf Horvat bio je 12. studenog 1918. na sastanku u Trgovačko-obrtničkoj komori u Zagrebu koja je osudila odluku Hrvatskog sabora od 29. listopada 1918. o ulasku Hrvatske sa Slovincima u zajednicu sa Srbima. Na tom sastanku našao se povjesničar Vjekoslav Klaić, dr. Ivan Lorković, Dragutin pl. Hrvoj, dr. Milivoj Dežman, dr. Svetozar Ritig, Krunoslav Janda, dr. Ferdo Ružić pa i Rudolf Horvat.⁶ Stjepan Radić, Pazman i dr. Vladimir Prebeg, predsjednik Stranke prava, već su tada objavili da im je cilj osnivanje autonomne Hrvatske republike u čiji sastav ulazi Hrvatsko zagorje, Podravina i Međimurje. Zastvaranje Radića nakon njegova povratka iz Čehoslovačke zaustavilo je svaku realizaciju tog seljačkog autonomnog pokreta.⁷ Međutim, i za vrijeme dok je Radić u zatvoru, njegova stranka brojčano raste i Radić postaje sve snažniji i sve utjecajniji vođa većine hrvatskog naroda, jačajući sa svakim izlaskom iz zatvora i sve više radikalizirajući svoju stanku. Za jednog takvog kratkog boravka izvan zatvora u vrijeme provedbe izbora za Konstituantu drži Radić skupštinu i u Koprivnici s koje potječe i očuvani kratki film koji se obično prikazuje kao segment početka Radićeva uspješnog djelovanja među narodom. Na tom je skupu govorila i Mara Matočec, usprkos kritici Tome Jalžabetića da se žene ne trebaju baviti politikom.

Ostavši bez posla zbog kritike grba nove države u kojem su u veliki grb države ugrađeni mali grbovi Srba, Hrvata i Slovenaca, Rudolf Horvat izgubio je posao u Hrvatskom državnom arhivu te ga je zaposlio Stjepan Radić kao blagajnika svoje stranke. Horvat je obilazio Hrvatsku i zemlje gdje je bilo Hrvata, a kandidirao se za poslanika na izborima za Konstituantu 28. studenog 1920. u Zagrebačkoj županiji, a 1923.

6 STANKOVIĆ, Đ. Đorđe: *Nikola Pašić i Hrvati*. Beograd: BIGZ, 1995., 27.

7 Isto, 37.

u Virovitičkoj gdje je iskoristio svoje poznanstva iz vremena svog rada u Osijeku te je na oba izbora imao velikog uspjeha. Međutim, u vrijeme dugotrajnog Radićeva boravka u istražnom zatvoru vodstvo stranke preuzimaju dr. Vladko Maček i Josip Predavec, a Horvata Radić koristi za specijalne poslove, čuvajući ga od istupanja u prvom planu kako ne bi dopao zatvora. Horvat je pristao na ovu ulogu i doista nikada od 1914. do smrti 1957. nije bio u zatvoru, iako nije izbjegao suđenje i presudu koja ga je kao prvog u nizu lišila službe u ljeto 1945. godine.

Ustav neutralne seljačke republike Hrvatske iz svibnja 1921. djelo je Stjepana Radića, a pisan je pod utjecajem misli već 1919. umrlog Antuna Radića. Međutim, Vidovdanski ustav, usvojen 28. lipnja 1921. bez hrvatskih zastupnika ne uvažava niti jednu stavku iz ovog Ustava, koji uostalom nije ni razmatran, već promovira centralistički uređenu monarhiju pod vodstvom Aleksandra Karađorđevića bez uvažavanja povijesti i nacionalnosti te dijeli zemlju u 33 oblasti prema broju stanovnika.

Stjepan Radić ne vjeruje u početku da bi se država mogla reformirati na taj način i stalno očekuje izmjene. Međutim, objava Zakona o podjeli zemlje na oblasti izazvala je reakciju Radića koji je uputio Ligi naroda u Ženevu 13. kolovoza 1922. *Memorandum hrvatskog narodnog zastupstva* tražeći da se zaustavi provođenje Vidovdanskog ustava. No Radikalska stranka počela je žestoko progoniti protivnike Vidovdanskog ustava, te je Radiću prijetio ponovni zatvor. U kratkim razdobljima kada je bio na slobodi on se zalaže za posebnu Hrvatsku seljačku republiku, znatno mijenjajući svoj stav kako bi ta država u Savezu naroda na Balkanu trebala izgledati. Na sjednici Narodnog zastupstva uoči Parlamentarnih izbora 18. ožujka 1923. prvi put se spominje *Program neutralne seljačke demokratske republike Hrvatske*, koji je zapravo drugi Ustav Hrvatske seljačke republikanske stranke i većim dijelom Horvatovo djelo. Stjepan Radić izmučen višemjesečnim zatvorom nije imao snage za sastavljanje tog

djela koje u mnogome nosi karakteristike novog Ustava, s kojim je Radićeva stranka i išla u izbore i pobijedila. U njegovoj je izradi u znatnoj mjeri sudjelovao dr. Rudolf Horvat kako se to vidi iz njegova rada »Hrvatsko pitanje«, koji je objavio na više mjesta i koji stilom i rječnikom odaje Rudolfa Horvata kao glavnog tvorca tog Programa. To je zapravo novi Ustav Hrvatske seljačke republikanske stranke, i jako se razlikuje od Ustava iz 1921., ali ne traži likvidaciju države već predviđa reformu Kraljevine SHS na osnovu pravednog i trajnog sporazuma s narodom srpskim, a na principima pacifizma i realnog humanizma. Zagreb i Beograd bili bi centri te države odlučujući svaki slobodnom voljom naroda pa i manjina o svojoj pripadnosti. Ta dva dijela nastupala bi prema van jedinstveno na diplomatskom, trgovačkom i vojnom polju, a svakom bi se dijelu mogle pridružiti Dalmacija, Kvarnerska Istra s Krkom, Međimurje i dio Vojvodine te dijelovi Bosne i Hercegovine, a isto tako i Srbije. Sve te države imale bi svoje parlamente i svoju vlastitu upravu. Dakako, ovaj Program ima izvjesnih nedorečenosti, a budući da je on osnova nastupanja na pregovorima s radikalima koje organizira dobrim dijelom dr. Rudolf Horvat, taj program nosi pečat tajnosti, kao i sve što je Horvat radio u to vrijeme. U svakom slučaju Vidovdanski ustav koji su izglasali samo Srbi unio je u tek stvorenu državu nemir koji se nije mogao zaustaviti zbog ponašanja srpske vlade. U devetoj točki Memoranduma Ligi naroda u Ženevi, koji uopće nije uzet u razmatranje, ističe Radić sljedeće: »Beogradska vlada misli da sve ove političke i pravne činjenice može učiniti ništettima svojim držanjem kao da nema više ni Hrvatske ni hrvatskoga naroda, ni hrvatskoga narodnoga zastupstva. Sve službene i neslužbene izjave srpskih ministara i političara i gotovo svekolikog novinstva u Beogradu neprestano ponavljaju da hrvatsko narodno predstavništvo nije ništa drugo nego jednostavna politička grupa koja nema drugoga prava nego da dođe u Beograd, u parlament, danas uistinu srpski, da

se tamo jednostavno pokori većini srpskih zastupnika, kojima je pretežni broj unaprijed zajamčen nepravednom i besramnom izbornom geometrijom kakvoj nema primjera u političkoj povijesti podunavske i balkanske Evrope, premda je ta povijest u ovoj stvari i previše tugaljiva.⁸

Ovaj je Program usvojen na sjednici Hrvatskog narodnog zastupstva 23. ožujka 1923. i Zaključci s te sjednice poslužili su kao osnova pokretanja pregovora koji su poznati kao Markov protokol, a koji su bili vođeni tajno, jer su se obje strane bojale reakcije nacionalistički raspoloženih dijelova naroda, kako hrvatskog, tako i srpskog. U historiografiju ih je prvi uveo dr. Rudolf Horvat. To je i razumljivo jer su pregovori s radikalima u travnju 1923. nastali Horvatovim i Mačekovim poticajem i u njegovoj organizaciji⁹. No u usporedbi s pravnikom Mačekom, Rudolf Horvat bio je vrlo vješt u formuliranju stavova, budući da je osim povijesti završio i studij prava. Horvat 1922. i 1923. ne radi ništa izvan poslova za Radićevu stranku te su u tom vremenu nastali samo političko-publicistički tekstovi u *Slobodnom domu* i rad »Hrvatsko pitanje« u koji je ugrađen Program Hrvatske republikanske seljačke stranke koji se danas može nazvati Drugim ustavom Radićeve republikanske stranke u odnosu na onaj iz 1920., a koji je Stranka promovirala 1923., ali i kasnije pod raznim naslovima. Taj je program Horvatovo djelo, kako tvrdi poznati srpski povjesničar dr. Đorđe Stanković, dugogodišnji profesor jugoslavenske povijesti na Filozofskom fakultetu u Beogradu i znanstvenik koji je nastojao u potpunosti opravdati politiku radikala Nikole Pašića, koji je želio stvoriti jedinstvenu Jugoslaviju odnosno Veliku Srbiju.¹⁰

Tekst *Programa* objavio je dr. Rudolf Horvat pod svojim punim imenom i prezimenom i on svrstava Horvata ne među povjesničare, već među političare koji su težili za stvaranjem što samostalnije hr-

vatske države, ali je to moglo biti i u okviru šireg saveza sa srpskim i ostalim narodima na Balkanskom poluotoku. U tekstu koji je prihvaćen od Središnjeg odbora Hrvatske seljačke republikanske stranke, a koji je objavio publicist Zvonimir Kulundžić 1971. godine, možemo spoznati kako Horvat zamišlja Jugoslaviju. Država bi se morala zvati Hrvatska i Srbija, a bila bi doista dvojna s glavnim centrima u Zagrebu i u Beogradu. Hrvatska i Srbija činile bi savez, s time da bi se oko Zagreba okupile Hrvatska, Slavonija, Međimurje, Vojvodina, Dalmacija, dio Istre s Krkom, dakle katoličko pučanstvo, a isto tako bi se oko Beograda našle Crna Gora, Kosovo, Makedonija. Objе države imale bi zajedničku vanjsku trgovinu i kralja, ali bi Hrvatska bila uređena kao seljačka republika, a Srbija kao kraljevina na čelu s Karađorđem. Svaki dio imao bi svoju skupštinu koja bi donosila zakone i vladu koja bi upravljala zemljom, a Hrvatskoj bi na čelu bio ban. Ustav sadrži i niz drugih medalja.

Zanimljivo je da taj Program Rudolf Horvat ne spominje u svojoj knjizi »Hrvatska na mučilištu«, smatrajući vjerojatno nepogodnim 1942. spominjanje neke zajedničke države Hrvata i Srba. No sjednica Hrvatskog bloka 14. svibnja 1922., na kojoj je bio i Rudolf Horvat, potvrdila je tri rezolucije, kako onu o potrebi zaštite nesrpskih manjina u Kraljevstvu SHS, tako i osudu donošenja Zakona o podjeli zemlje na 33 oblasti bez obzira na narodnost, a ukazano je i na loše gospodarenje državom počevši od zamjene krune u dinare u omjeru 4:1 što je nazvano pljačkom Hrvatske, pa do dizanja velikih zajmova koji se troše izvan Hrvatske.¹¹ No glavno je bilo pripremiti se za parlamentarne izbore koji su i održani 18. ožujka 1923. i na kojima je zahvaljujući upravo Programu, ali i agitatorima na širem hrvatskom prostoru, pa i među manjinama, Radićeva hrvatska seljačka republikanska stranka dobila 70 glasova, postavši time druga stranka u državi.

8 KULUNDŽIĆ, nav. dj., 407-408.

9 Isto, 394.

10 STANKOVIĆ, nav. dj., na više stranica.

11 HORVAT, Rudolf: *Hrvatska na mučilištu*. Zagreb, 1992., 137-138.

Budući da nisu mogli sami formirati vladu zbog takvih rezultata izbora, radikalni su bili popustljivi i pozitivno su odgovorili na ponudu Radića u ime Federalističkog bloka da se započnu pregovori kojima bi bio uspostavljen sistem koji bi zadovoljavao obje strane, ali je Radiću bilo glavno da se ne počne zemlja dijeliti u 33 oblasti prema broju stanovnika. Do tada su naime Radićevci uspjeli spriječiti tu podjelu bilo apstinencijom ili uz pomoć Hrvatskog bloka, ali što je vrijeme dulje teklo, sve je više ta podjela postajala realnost.

Na Markovim pregovorima nema ni riječi o ukidanju Vidovdanskog sporazuma, već se traže neke promjene kojima bi se započeo dugotrajni projekt reforme države. Pri tome su Radikalni tvrdokorno ustrajali na Vidovdanskom ustavu, što je već u samom početku ukazivalo na to da ti pregovori ne mogu biti uspješni. A njihovo tajno vođenje ukazivalo je na to da pregovori i nisu bili iskreni i da su obje strane imale u vidu da će oni biti dugotrajni. Osim toga, Radić je htio ići sa zahtjevima postupno, tiho razarajući Vidovdanski ustav koji su srpski radikali smatrali svojom najvećom pobjedom jer nije uopće vodio računa o tome da je nova država sastavljena od više naroda i da svaki taj narod ima svoju povijest, svoje običaje, pa i niz svojih posebnosti.

Umiješanost doktora Rudolfa Horvata u te pregovore potvrđuju istraživanja Đorđa Đ. Stankovića, profesora suvremene povijesti na Filozofskom fakultetu u Beogradu čije je glavno područje istraživanja bio odnos Nikole Pašića i Horvata, pa time i Stjepana Radića. Taj dio povijesti dugo je bio nepoznanica jer je Rudolf Horvat prvi u historiografiji spomenuo Markov protokol, nazvan tako po imenu najstarijeg delegata u Radikalnoj delegaciji Marka Đuričića i predsjednika Radikalnog kluba, a u knjizi *Hrvatska na mučilištu* koja je objavljena 1942. u NDH nije naveo svoju ulogu, jer bi konačni cilj ovih pregovora bio stvaranje države s dva centra, od kojih bi se katolici okupljali oko Zagreba, a pravoslavci oko Beograda.

Markovi pregovori započeti su u kući Rudolfa Horvata u Kačićevoj ulici. Pregovori su se odvijali u više etapa, kako u Zagrebu, tako i u Beogradu. Sudionici su se mijenjali, a sam je Radić tri sata pregovora s radikalskom delegacijom. Završni su pregovori obavljani od 10. do 13. travnja 1923. i Stanković je objavio čitav tekst zadnjeg zapisnika. U Zapisniku se uopće ne spominje Vidovdanski ustav ni krajnji cilj za kojim je težio Stjepan Radić, tj. osnivanje autonomne seljačke republike Hrvatske u okviru postojeće države, koja bi bila uređena kao Savez država, dopuštajući da Srbijom vlada kralj, a Hrvatskom ban. Očito je da ovaj Zapisnik sastavljen 13. travnja nije završni jer se očekivao nastavak pregovora do kojih nikada nije došlo na ravnopravnom odnosu Radić – Pašić. Privremeni namjesnik Hrvatske dr. Ernest Čimić s Đivom Supilom pokušao je na vrata Horvatove kuće te su ugovorili sastanak sa Stjepanom Radićem koji je trajao tri sata.¹² Potpisali su ga u ime Hrvatske seljačke republikanske stranke Stjepan Radić i potpredsjednici dr. Vladko Maček i Stjepan Košutić te Karla Kovačević. Budući da su ovi pregovori službeno bili pregovori Federalnog bloka u kojem su bili i predstavnici Slovenske ljudske stranke Antona Korošca te Muslimanske organizacije Mehmeda Spahe, zanimljivo je da je Korošec napustio sastanak prije potpisivanja, a od Narodne radikalne stranke zapisnik je potpisao samo Marko Đuričić i Vojislav Janjić. Zaključak je Markovih protokola da se ne počne s podjelom Hrvatske u oblasti jer bi time hrvatski narod bio podijeljen u mnogo manjih dijelova. Osim toga tražilo se da se puste na slobodu politički zatvorenici, što je bilo izvanredno značajno za učesnike stočne bune iz 1920. godine kada je osuđeno oko 2000 seljaka na zatvor ili kaznu. Uneseno je u zapisnik i da srpska žandarmerija ne može sama uređovati u Hrvatskoj jer to je vrijeme kada još nije unificirano pravno zakonodavstvo pa su Srbija i Hrvatska imale različite ka-

12 STANKOVIĆ, nav. dj., 282, 292.

znene zakone. Osim toga zatraženo je da imovinom Imovnih općina koje su osnovane 1881. nakon ukidanja Vojne krajine upravljaju osobe izabrane od općinara, a ne osobe postavljene od vlade. Utjecaj Rudolfa Horvata na sadržaj pregovora vidi se iz zahtjeva da se državni činovnici, otpušteni iz političkih razloga poslije 1918. godine, vrte u službu. Naime, Rudolf Horvat bio je otpušten iz službe 1919. radi kritike državnog grba te ga je očito Stjepan Radić spasio od velike nevolje zaposlivši ga kao blagajnika svoje stranke. Horvat je kroz to zaposlenje, koje je uključivalo i prinose hrvatskih emigranata u Americi, materijalno dosta pomogao pa je kupio kuću u Kačićevoj, a kasnije i biskupovo ljetovalište u Gradecu. U Kačićevoj ulici držao je nekoliko učenika na stanu i hrani. Pregovori su bili tajni, a za tu tajnost bili su odgovorni i Radićevci i Radikalna stranka Srba, Hrvata i Slovenaca. Radić je naime htio postepeno pojačavati i uvećavati svoje zahtjeve, do ostvarenja onoga što je bilo iskazano u Programu, ali nije htio da se to zna jer nije računao na prekid pregovora. Radikali pak nisu ozbiljno ni pomišljali da bi se moglo odustati od Vidovdanskog ustava kojim je država uređena kao centralistička država bez obzira na nacionalnost. Obje strane su se dogovarale do 13. travnja 1923. kada je potpisan taj preliminarni zapisnik. Kada ga je dobio u ruke, kralj Aleksandar ga je strpao u džep i izjavio da nema odustajanja od Vidovdanskog ustava.

Zapisnik od 13. travnja 1923. objavio je u cijelosti tek dr. Đorđe Stanković, koji je u svojoj knjizi o odnosima Nikole Pašića i Hrvata, a zapravo Radića, koristeći dokumente koji se čuvaju u centralnim arhivima Beograda, upozorio na ulogu dr. Rudolfa Horvata u političkim odlukama Stjepana Radića 1922. i 1923. godine, budući da se u vremenu od 1984. do 1995. bavio ovom temom.¹³

Uvidom u završni zapisnik Markovih protokola od 13. travnja 1923. vidi se da je tekst mnogo blaži nego što su zaključci s Radićeve skupštine. Naime, Radić nije htio te pregovore koji su imali preliminarni karakter započeti napadom na Vidovdanski ustav, već je odlučio ići postepeno, blago, polagano. Nisu očuvani svi zapisnici s tih pregovora, barem ih nitko dosad nije vidio od hrvatskih povjesničara. Beogradski povjesničar dr. Đorđe Stanković nekoliko je godina istraživao tu temu i usprkos današnjim odnosima mislim da nema razloga da sumnjamo u njegove zaključke kao i u ulogu koju je pripisao Rudolfu Horvatu kao autoru Programa i članka »Sve o Eshaeziji«.

Vjerojatno je i dr. Bogdan Krizman mogao uočiti aktivnost Rudolfa Horvata u politici koju vodi Radić, ali s obzirom na uključenost njegova oca Hinka u rad Pribičevićeve Samostalne demokratske stranke, a poslije Drugog svjetskog rata i u politiku Socijalističke Jugoslavije, kao ministar vlade, koja je izbacivanje intelektualaca iz vremena NDH iz službe započela s otpuštanjem Rudolfa Horvata s Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu osudivši ga i na zabranu javnog djelovanja, moramo opaziti da Krizman namjerno izostavlja citiranje Horvatovih radova upravo iz političke opredijeljenosti. Đorđe Stanković, a i ja, oslobođeni smo tih obzira, pa treba odati priznanje Stankoviću da je usprkos njegovom političkom nazoru spomenuo ulogu Rudolfa Horvata u pregovorima Stjepana Radića 1923. godine s Radikalnom strankom Srba, Hrvata i Slovenaca, a ja to činim iz jednostavne želje da Horvatu vratim onu vrijednost koja mu pripada kao hrvatskom povjesničaru, ali i političaru.

Uoči pokretanja pregovora s radikalima Radić se oslanjao na izbornu pobjedu 28. ožujka 1923. kada su Radićevci dobili 70 mandata te su postali po brojnosti druga stranka u državi. Kako bi ojačao svoju, a oslabio Pašićevu, poziciju Radić je zatražio od Horvata da započne u Slobođnom domu s objavljivanjem serije »Sve

¹³ STANKOVIĆ, nav. dj., 290-292. U Zapisniku su posebno izneseni zahtjevi za Hrvatsku, za Sloveniju kao i za Bosnu i Hercegovinu.

o Eshaziji«. Serija je počela izlaziti krajem 1922. i nastavila se u cijeloj polovici 1923. godine, a njeno autorstvo pripisuje dr. Đorđe Stanković Horvatu. Mislim da Horvat nije jedini autor tih članaka jer su mu podatci morali dolaziti iz raznih izvora i raznih krajeva, ali je svakako kao urednik vršio konačni izbor.

Kao miroljubiv političar Stjepan Radić se odlučio na pregovore s radikalima kao glavnom strankom nove države. Za taj je posao zadužio Rudolfa Horvata. O tijeku tih pregovora danas znamo sve zahvaljujući Đorđu Stankoviću. Taj je sporazum trebao riješiti najteže probleme između Hrvata i Srba. Radikalna stranka bila je nemoćna pred hrvatskim stanovništvom koje se je izjasnilo protiv Vidovdanskog ustava i centralizma. No Pašić je uspio pridobiti gotovo sve neodlučne grupe te se počeo ponašati vrlo energično u provođenju Vidovdanskog ustava, a Rudolf Horvat svojim člancima u *Slobodnom domu* reagira netaktično i ljuto. A onda prvak Radikalne stranke u Hrvatskoj Ivan Franić Požežanin smatra da nestrpljivi Radić namjerava doći u Beograd sa svojim pristasašama i ugroziti većinu Pašićeve radikalske stranke u vladi. Dr. Vladko Maček sklon je užoj suradnji s Pašićevom vladom čime se razlikuje od Rudolfa Horvata koji zastupa stvaranje samostalne i nezavisne hrvatske države. Pregovori se prekidaju iako su daleko odmakli zahvaljujući vezi ministra bez lisnice Điva Supila s dr. Rudolfom Horvatom i Radićem koji su od 9. do 13. travnja 1923. sastavili sporazum – uglavnom u Horvatovoj kući – gdje je rečeno da Radikali mogu polovinu ministarstava ustupiti Federalnom bloku, od čega bi šest ministara bilo iz reda Hrvatske republikanske seljačke stanke, a Rudolf Horvat bi postao ministar prosvjete. Odmah po odlasku Mačeka i Krnjevića iz Beograda Pašić je sazvao sjednicu vlade na kojoj je razmatran sporazum kao bezvrijedan nakon što je kralj Aleksandar izjavio »...da sporazum ne znači ništa ako se ne misli na reviziju Ustava«, a to Pašiću koji je želio stvoriti jedinstvenu srpsku državu na čitavom te-

ritoriju nije bilo na umu. No iako je tako mislio, poslao je na potpis sporazuma u Zagreb Marka Đuričića i Vojislava Janjića. Oni su se 12. travnja sastali s predstavnicima Federalnog bloka te je Radić zatražio da Radikali odustanu od podjele zemlje na oblasti, ali i od progona članova Hrvatske seljačke republikanske stranke. I Đuričić i Janjić su na to pristali i 13. travnja 1923. sastavljen je zapisnik koji je potpisao Stjepan Tadić. August Košutić i dr. Vladko Maček od strane HRSS, Marko Đuričić i Vojislav Janjić od stranke Radikala. Anton Korošec iz Slovenske ljudske stranke nije potpisao sporazum iako je prisustvovao njegovu sastavljanju, već su umjesto njega potpisali Janko Brevc i Franz Smodej. Nije potpisao ni Branko Rajić od bunjevačkih Hrvata. Za jugoslavensku muslimansku organizaciju potpisao je Mehmed Spaho, Halidbeg Hrasnica i Hamzalija Ajanović. No od samog početka radikali su znali da Sporazum nije definitivni i na njega je vrlo brzo reagirao Svetozar Pribičević koji ga je objavio, što je izazvalo nezadovoljstvo Srba u Hrvatskoj jer je sporazumom zemlja podijeljena na dva dijela: hrvatski s centrom u Zagrebu i srpski s centrom u Beogradu. U sporazum je stavljena i stavka da se nijedan sukob između Hrvata i Srba neće rješavati silom. Posebno su iskazani zahtjevi za Hrvatsku, Sloveniju, Bosnu i Hercegovinu. Za Hrvatsku se tražilo da se općinska vijeća biraju po zakonu, a ne po naredbi. Tražila se amnestija svih političkih i vojnih osuđenika. Sakupljanje hrane za prehranu naroda u Dalmaciji, Bosni i Hercegovini trebalo je biti dogovoreno i organizirano. Imovina općina trebala je biti data u ruke domaćih općinara. Imenovanje namjesnika i velikih župana ima se provesti u dogovoru s vodstvom Radićeve stranke. Traži se oduzimanje prava žandarmeriji da djeluje samostalno. Nametnuti mađaroni imaju se maknuti, a sve što je traženo za Hrvatsku, ima se primijeniti i u Vojvodini. Ovi zahtjevi, a osobito zahtjev da se u njihova zvanja imaju povratiti svi umirovljeni, skinuti i premješteni učitelji i profesori ukazuju na to da je Rudolf Horvat

bio jedan od sastavljača ugovora.¹⁴ U Zapisniku ne spominje Vidovdanski ustav pa su radikali samo posumnjali da izneseni zahtjevi nisu konačni i da će nastavak pregovora biti izmjena Vidovdanskog ustava i onemogućavanje podjele zemlje u komadiće bez povijesne tradicije.

Istog dana izdato je i saopćenje za javnost, ali skraćeno i nepotpuno, s najavom da će se pregovori nastaviti jer ovi su samo preliminarni. No već 14. travnja Radić je saznao da je kralj *Protokol* zgužvao i metnuo u džep pa je razlučeni Radić vrlo ogorčeno govorio na Borongajskoj skupštini 15. travnja, a londonski časopis *Near East* objavio je da Radić ide za potpunom nezavisnošću Hrvatske.

Ono što se dešavalo poslije 13. travnja 1923. otvoreni je napad radikala svim sredstvima na Radića i njegovu stranku, ali i obrnuto. Već 14. travnja 1923. beogradska je vlada započela s ubrzanom podjelom Hrvatske na oblasti, a Radić je shvatio da je u pregovorima izigran i da Pašić uopće ne misli na neke izmjene u Vidovdanskom ustavu, a nikako ne misli odustati od centralizirane države i podjele na 33 oblasti. Lukavo najavljuje da će vladu preuzeti demokrat Ljuba Davidović, a istovremeno potajno ukazuje i Svetozaru Pribičeviću na mogućnost preuzimanja vlade.

I sadržaj članaka »Sve o Eshaeziji« postaje sve oštrije i napadački. Radić pak saziva sjednicu narodnih zastupnika HRSS 14. travnja 1923. u Seljačkom domu na Zrinjvcu i među narodnim zastupnicima bio je i dr. Rudolf Horvat, ali i Tomo Jalžabetić, Fran Škrinjar, Martin Crnčić i drugi iz Podravine. Na jutarnjoj sesiji Radić još nije znao za kraljevo odbacivanje Protokola pa je sjednica tekla u ugodnom tonu. No poslije podne je bilo drugačije pa Radić tada započinje, a nastavlja sutradan na Borongajskoj skupštini, žestoke napade na Nikolu Pašića koji je izigrao Markov protokol proglašavajući ga nevažećim, iako ga je Radić potpisao za Hrvatsku, Brejc za Sloveniju, Blaško Rajić za Vojvodinu, a Mehmed

Spaho za Bosnu i Hercegovinu. Na ovoj skupštini Radić je održao jedan od svojih najboljih govora. Najavio je i nastavak pregovora jer do njih neminovno mora doći od stane onih koji žele dobro mladoj državi. Najavio je i nove izbore na kojima će dobiti dovoljno glasova da preuzme vladu te da Hrvatska traži sada potpunu suverenost. Ističe da vladati treba onaj tko je prvi, tko najviše privređuje, te završava ovaj svoj najdulji govor riječima: »Naša je politika seljačka. To znači: tko najviše privređuje, treba da bude prvi pa da u politici odlučuje svojim glasom, u upravi svojim iskustvom, i u obrani domovine svojim mišićima i svojim duhom, a nada se u kontroli i u vladi. U vladu treba postaviti samo sposobne ljude, a u kontrolu samo seljake.«¹⁵

Pašić ponovno obnavlja 4. svibnja svoju radikalsku vladu, a onda započinje igru s vladama, koje su potpuno zbu-nile onovremene političare, pogotovo nakon Radićeva bijega u London, pa je i to bio glavni razlog da se je na Badnjak 1923. Radić preselio iz Londona u Beč jer je tako bio bliži Hrvatskoj i mogao je laganije pratiti burna politička zbivanja u zemlji. U igri su se našli i Svetozar Pribičević, koji je 1923. osnovao Samostalnu demokratsku stranku, ali i Ljubimir Davidović, predsjednik Jugoslavenske demokratske stanke. Radić se ljuti. Ubojstva nekih Radićevaca u Gradiški, Gornjoj Stubici i Sarajevu potaknula su ga na najoštrije govor u svom mandatu 14. srpnja 1923. u Zagrebačkoj streljani gdje je ponovio ono što je Horvat napisao u članku o Eshaeziji, tj. da je mlada kraljica Marija Karađorđević rastrošna poput Madame de Pompadour, ljubavnice francuskog kralja Luja XIV. Kralj Aleksandar silno se razljutio na ovu uspo-redbu te je odlučio reagirati. Sazvao je sjednicu vladinog centralnog odbora na kojoj su razmotrene opcije kako da se Radić op-tuži za veleizdaju, a njegova stranka podi-jeli na one koji će priznati kralja i Vidov-danski ustav i one koje treba staviti pod isti zakon kao komuniste 1920. godine.

14 Isto, 283-291.

15 KULUNDŽIĆ, nav. dj., 180-183.

Bojeći se novog zatvaranja u takvim odnosima s radikalima, Radić bježi u inozemstvo i godinu dana ga nema u Hrvatskoj. No to je posebna tema.

Zanimljivo je da je Rudolf Horvat ispaop žrtva Markovog protokola. Pokušavajući spasiti Slobodni dom od zabrane radi članka o kraljici Mariji, Glavni odbor Hrvatske republikanske seljačke stranke 1. srpnja 1923. izjasnio se za prihvatanje Radićeve izjave o prekidu veze s radikalima, a izabrano je i novo predsjedništvo stranke. Rudolfa Horvata tu više nema, kao što je i u Uredništvu Slobodnog doma dr. R(udolfa) H(orvata) zamijenio publicist R(udolf) H(erceg) koji se upravo vratio s liječenja od alkoholizma te je zaposlen kao stalni urednik s mjesečnom plaćom od 3000 kruna. Horvata čini se nije volio ni Maček, koji je već tada bio skloniji sporazumu s beogradskim radikalima za razliku od Rudolfa Horvata koji je kao prvobitni pravaš promovirao uvijek samostalnu i suverenu Hrvatsku. Ova je promjena zauvijek odalečila Rudolfa Horvata iz stranke, a ojačane su pozicije Vladka Mačeka koji ima sve važniju ulogu u stranci.¹⁶ Zanimljivo je da je Rudolf Herceg prihvatio ovu igru te je nastavio uređivati Slobodni dom i Božićnicu, a Rudolf Horvat nestaje iz Radićeva kruga. Možda je na to pristao i dragovoljno kako bi izbjegao optužbu zbog uvrede kraljice Marije, a time možda i zatvor jer se uvreda vladara smatrala teškim zločinom. Čini se da je spominjanje kraljice Marije zamjerio Horvatu i Stjepanu Radiću, ali mu je kao ministar prosvjete ipak oprostio i ponovno ga 1926. zaposlio kao profesora, ali je nakon proglašenja diktature bio opet otpušten. U svakom slučaju dr. Rudolf Horvat tada

nestaje iz povijesti Radićeve stranke i nikada više ne djeluje kao političar, pa ni za vrijeme jednogodišnjeg rada Hrvatskog sabora 1942. godine, kamo je dospio kao narodni zastupnik iz 1920. i 1923. godine.

Ovim načinom spašen je Slobodni dom, ali njegov sadržaj gubi politički značaj, a postaje samo informativni list o radu stranke i Stjepana Radića, s time da vlasti kontroliraju njegov sadržaj jednako strogo kao što su kontrolirale Radićevo kretanje.¹⁷ Rudolf Horvat više nije u uredništvu lista, ali nije više ni u stranci jer ga je Središnji odbor izbacio. Bio je to kraj Rudolfa Horvata kao političara. Počeo se opet baviti povelješću.

Ipak, Radić ga nije zaboravio i kada je bio ministar prosvjete 1926., vratio je dr. Rudolfa Horvata u profesorsku službu, ali to nije trajalo dugo. U vrijeme Diktature dr. Rudolf Horvat ponovno je otpušten bez navođenja razloga. Razlozi su bili politički, tj. radikali su – vjerojatno izdajom – saznali tko je autor serije »Sve o Eshaeziji«, pa možemo reći da je Horvat još i dobro prošao.

Time je epopeja doktora Rudolfa Horvata kao političara završena, a onda i zaboravljena. No dvije godine svojeg života Horvat je bez svake sumnje bio ne samo blagajnik, već i jedan od najužih suradnika Stjepana Radića. Bio je borbeniji od Stjepana Radića. Danas, 30 godina nakon njegovog prvog napisa o Rudolfu Horvatu, mogu o njemu reći više i tvrdim da je bio vodeći hrvatski povjesničar i nasljednik velikog hrvatskog povjesničara Vjekoslava Klaića, koji je poslije Smičiklase započeo pisati opširnu povijest Hrvatske, ali nije došao dalje od 1526. godine. Knjigu je izdao 1899. pod naslovom *Povijest Hrvata*, a nastavio ju je pisati Rudolf Horvat kao Klaićev student i istomišljenik. Horvatova *Povijest Hrvatske* izašla je 1904. u tiražu od 2000 primjerkara i bila je ubrzo rasprodana, pa je Horvat 1924. priredio drugo prošireno izdanje. Ovu sintezu Horvat je pisao u Zagrebu na-

16 Rudolf Herceg (Tuhelj, 1888. – Tuhelj, 1951). Kao i Rudolf Horvat, i Rudolf Herceg bio je pravnik i blizak Stjepanu Radiću. Radio je s Basarićekom 1911. u društvu za opismenjavanje ABC, a 1919. s Đurom Basarićekom zbrinjavao gladnu i nezbrinutu djecu u Đakovu. Bio je suradnik Radićeve Božićnice, a njegov časopis Seljačka prosvjeta preživio je i diktaturu i tako spasio kontinuitet tiskanja Hrvatske seljačke stranke do 1941. godine. Namjerno ili nenamjerno rad Rudolfa Horvata u HRSS zanemario je i dr. Bogdan Krizman, krivo interpretirajući inicijale R.H. u *Korespondenciji Radića, II*, Zagreb 1972., 571 i 579.

17 JANJATOVIĆ, Bosiljka: *Politički teror u Hrvatskoj 1918. – 1935*. Hrvatski institut za povijest i Dom i svijet, Zagreb, 2002., 222-240.

pustivši 1902. državnu službu na zemunskoj gimnaziji, vrijeđan zbog svog hrvatskog opredjeljenja, a time i nepodoban za odgajanje tamošnje mlade generacije. Dakako da je ovu odluku napuštanja rada u gimnaziji donio dosta teško jer novo mjesto je dobio tek u Petrinji u maloj gimnaziji. *Povijest Hrvatske* pohvalio je Vatroslav Jagić iz Beča, a djelo je bilo jako poznato i traženo te ga je okvalificiralo kao jednog od glavnih autora monumentalnog djela *Znameniti i zaslužni Hrvati 925. – 1925.* koje je objavio poseban Odbor povodom obilježavanja tisućgodišnjice hrvatskog kraljevstva i uz financijsku pomoć mnogih prohrvatskih društava koja su u to vrijeme mogla djelovati. Monografija s opširnom bibliografijom znamenitih ljudi koji materijal je preuzet dijelom i iz Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti nema jednog urednika, već samo uredništvo od 50-ak članova i suradnika, pa na njegov slobodoumni sadržaj vlast nije mogla reagirati. U svakom slučaju kod pisanja ovog monumentalnog djela angažirani su najbolji hrvatski kulturnjaci te je to djelo korišteno kao dokaz životnosti Hrvata kroz povijest, iako se izbjeglo isticanje bilo kojeg autora kako ne bi došao na crnu listu Pašićeve radikalne vlade. Djelo je i 1990. godine bilo toliko značajno da ga je tada objavilo izdavačko poduzeće August Cesarec pod uredništvo Alberta Goldsteina i Bože Čovića, a recenzenti su bili Trpimir Macan, Mladen Švab i Miroslav Brandt, pokrenuvši time povjesničare na akciju. Kada danas detaljnije proučimo sadržaj ovog djela, vidimo da je Rudolf Horvat pored stotinjak tekstova za autore napisao poglavlja Hrvatska u vrijeme Arpadovića 1102-1300 (XVII-XIX,) Hrvatska u vrijeme Anžuvina od g. 1301 do 1381, (XXIII-XXXV), Hrvatska u vrijeme raznih dinastija od g. 1381-1526 (XXXIX-XLIV), Hrvatska u vrijeme Habsburgovaca od g. 1527. do 1918. (XLVII-LXXIV) i Hrvatska u vrijeme Karađorđevića od god. 1918 (LXXVII-XCIV), te su i sve današnje povijesti Hrvatske zasnovane na ovoj shemi koju je dao Rudolf Horvat 1925. godine. Međuratno razdoblje

je kao prvi Hrvat povijesno opisao u djelu »Hrvatska na mučilištu«, 1942. godine.

Nadam se da sam ovim radom, ali i drugim svojim radovima, dokazala da je Rudolf Horvat bio hrvatski povjesničar koji je istraživao demografsku, ekonomsku i političku povijest, ali da je bio i političar u vremenu od 1920. do 1924. godine podržavajući republikanstvo Hrvatske seljačke stranke.

Izvori i literatura

- HORVAT, Rudolf: *Hrvatska na mučilištu*. Zagreb: Reprint, 1992.
- JANJATOVIĆ, Bosiljka: *Politički teror u Hrvatskoj 1918. – 1935*. Hrvatski institut za povijest i Dom i svijet, Zagreb, 2002.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira; PETRIĆ, Hrvoje: *Prilozi povijesti seljačkog pokreta u Podravini*, Koprivnica, 2015.
- RADIĆ, Stjepan: *Politički spisi*, Zagreb: Znanje, 1971.
- *Skupština HSS-a u Koprivnici*, Slobodni dom, 22. VI. 1921., 1-2.
- STANKOVIĆ, Đ. Đorđe: *Nikola Pašić i Hrvati*. Beograd: BIGZ, 1995.
- ŠIDAK, Jaroslav: *Rudolf Horvat*. // Enciklopedija Jugoslavije, 3, Zagreb, 1984.